

**ՀՀ ՏԱՐԱԾՔՈՒՄ ԲՈՒՍԱԿԱՆ ԾԱԾԿՈՒՅԹԻ ՏԵՂԱԲԱՇԽՄԱՆ
 ԱՌԱՆՁՆԱԴԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, ԱՐԴՅՈՒՆԱԿԵՏ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ
 ՈՒ ՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ**

Մ. Պ. ԱՎԱԳՅԱՆ

*Գյուղատնտեսական գիտությունների դոկտոր,
 ԳՊՀ բնագիտական ֆակուլտետի դեկան*

Երկրի վրա աճող բոլոր բույսերը միասին վերցրած՝ տարեկան սինթեզում են ավելի քան 375 միլիարդ տ օրգանական նյութեր (չոր նյութի հաշվով), որոնք մեր մոլորակի բնակիչների՝ մարդկանց, կենդանիների և միկրոօրգանիզմների սննդի միակ աղբյուրն են: Այդ գործընթացում մթնոլորտից յուրացվում է 650 մլրդ տ ածխաթթու գազ, հողից՝ 5 միլիարդ տ ազոտ, շուրջ 1 մլրդ տ ֆոսֆոր և 10-15 մլրդ տ հանքային այլ տարրեր: Այդ բոլորի փոխարեն մթնոլորտը հարստանում է 350 մլրդ տ ազատ թթվածնով:

Ժամանակակից հասարակության զարգացումը սակայն պայմանավորված չէ միայն մեզ շրջապատող բույսերի կենսագործունեությամբ: Բուսական աշխարհն իր գոյության միլիոնավոր տարիների ընթացքում երկրի ընդերքում ձևավորել և պահպանել է հսկայական քանակությամբ էներգիայի ռեզերվ՝ նավթ, քարածուխ, գազ, տորֆ և այլն: Այսօր արտադրողական ուժերի զարգացման մակարդակի գլխավոր ցուցանիշներից մեկն այն է, թե ինչպիսի արդյունավետությամբ են օգտագործվում բույսերի կողմից միլիոնավոր տարիներ առաջ սինթեզված և այժմ էլ սինթեզվող էներգիայի հարուստ պաշարները:

Բուսականության դերը միայն այսքանով չի սահմանափակվում: Բույսերը կարգավորում են երկրագնդի ջրային ռեժիմը, կանխում հողի էրոզիան, քարելավում բնակավայրերի սանիտարահիգիենիկ պայմանները:

Զնայած բուսականության այսքան կարևոր, բազմակողմանի նշանակությանը, մարդու գործունեության հետևանքով, հատկապես վերջին հարյուրամյակներում, խախտվել են բուսական ծածկոցի զարգացման բնականոն օրինաչափությունները, և երկրագնդի երեսից սկսել են անհետանալ ոչ միայն բույսերի առանձին տեսակներ, այլև ամբողջ ֆիտոցենոզներ: Բանն այն է, որ

բուսական աշխարհի պահպանության խնդիրները պահանջում են առաջին հերթին չխախտել բնության բիոգեոցենոլոգիական ամբողջականությունը և պահպանության տակ վերցնել ոչ միայն առանձին բույսեր ու կենդանիներ, այլև բիոգեոցենոզների բոլոր՝ ինչպես ինքնասուն (ավտոտրոֆ), այնպես էլ տարասուն (հետերոտրոֆ) օրգանիզմները և անկենդան բաղադրիչները:

Համաշխարհային ֆլորայի գենոֆոնդի պահպանման խնդիրը ներկայումս ունի բնապահպանական և տնտեսական նշանակություն: Մեզ շրջապատող բուսական աշխարհի հազարավոր տեսակներ, որոնք ստեղծվել են միլիոնավոր տարիների ընթացքում և անհիշելի ժամանակներից ի վեր օգտագործվել մարդու կողմից, ներկայումս գիտության և տեխնիկայի զարգացման հզոր վերելքների պայմաններում ոչնչանում են: Կարելի է բազմաթիվ օրինակներ բերել ապացուցելու համար այն փաստը, որ դեկորատիվ, բուժիչ, համեմունքային և բազմաթիվ այլ օգտակար բույսերի անկանոն հավաքը, թունաքիմիկատների օգտագործման չարաշահումը, արոտների գերարածեցումը ի վերջո տանում են բազմաթիվ արժեքավոր բուսատեսակների ոչնչացման:

Բուսական աշխարհի պահպանության խնդիրներն առավել հրատապ ու կարևոր են մեր հանրապետությունում, որտեղ ընդամենը 30 հազար քառակուսի կիլոմետրի վրա կենտրոնացած է բուսական տեսակների չափազանց մեծ բազմազանություն, որոնց մի մասը չի հանդիպում երկրագնդի այլ տարածաշրջաններում:

Հայաստանն աչքի է ընկնում ոչ միայն տեսակային կազմի մեծ հագեցվածությամբ և էնդեմիկ տեսակների առատությամբ, այլև առանձին տեսակների սահմանափակ տարածվածությամբ:

Որոշ տեսակների տարածման արեալն ընդգրկում է միայն մի քանի քառակուսի կիլոմետր, և բնակչության մեծ խտության ու մարդու տնտեսական գործունեության հետևանքով դրանցից շատերը կարող են իսպառ վերանալ: Հետևաբար, բուսական ծածկոցի պահպանության խնդիրները մեր հանրապետությունում առավել հրատապ ու կարևոր են:

Մեր հանրապետության հարուստ բուսածածկոցի պահպանության հարցերը հաջողությամբ լուծելու համար անհրաժեշտ է լավ ճանաչել բուսական տարբեր տիպերը, համակենցությունը, դրանց բաղադրիչ տարրերը, պահպանության վիճակը, հեռանկարները:

Չմայած բուսական ծածկոցի ոչ մեծ խտությամբ ու տեսակային կազմի համեմատական աղքատությամբ, անապատային բուսականության մեջ կան որոշ հազվագյուտ տեսակներ, որոնք կարևոր արժեք են ներկայացնում գիտության համար:

Կիսաանապատների հսկայական տարածություններ վերածվել են կուլ-տուրական լանդշաֆտների: Կիսաանապատային բուսականության կազմում բավականին շատ են ուտվող (սիբեխ, թրթնջուկ, կապառ), դեղատու (կուսածաղիկ) բույսերը: Ընդհանրապես այս բուսական ֆորմացիան պարունակում է մեծ քանակությամբ օգտակար բույսեր: Հատկապես ուշադրության արժանի են Աբովյանի, Գառնիի, Աղավնաձորի կիսաանապատները, որտեղ հանդիպում են վայրի ցորենի, գարու և աշորայի բուսուտներ: Պարզվել է, որ վայրի ցորենի համաշխարհային ֆոնդի 650 այլատեսակներից 230-ը աճում է Հայաստանում:

Կիսաանապատային գոտու բուսատեսակների շարքում հանդիպում են այնպիսիները, որոնք դարեր շարունակ օգտագործվելով բնակչության կողմից՝ բնական համակեցություններից աստիճանաբար անհետանում են: Այսպես, օրինակ, շմամեռուկը, որը բնակչության կողմից օգտագործվում էր որպես դեղամիջոց՝ սրտի, երկամների և միզափամփուշտի մի շարք հիվանդությունների բուժման նպատակով, իսպառ ոչնչացել և անհետացել է մեր հանրապետության բուսածածկոցից:

Անապատ-կիսաանապատային արոտավայրերի ներկա վիճակը չափազանց անմխիթար է: Դրանք քայքայված են, աղտոտված վնասակար և թունավոր բույսերով: Բանն այն է, որ անկանոն արածեցման և անբավարար խնամքի հետևանքով արժեքավոր կերային բույսերն արագ կերպով իրենց տեղը զիջում են անարժեք և վնասակար, երբեմն նաև թունավոր բույսերին:

Երբեմն, նույնիսկ ամենամանջան ագրոտեխնիկական միջոցառումների կիրառմամբ իսկ, հնարավոր է բարելավել այս գոտու արոտավայրերը: Փորձերը ցույց են տվել, որ նույնիսկ քարերի հավաքը արոտավայրերի արդյունավետությունը բարձրացնում է 34%-ով, իսկ 60-ական կգ ֆոսֆորով, կալիումով և ազոտով պարարտացնելու դեպքում արոտավայրերի բերքատվությունը բարձրանում է ավելի քան երկու անգամ: Դեռ ավելին, պարարտացման դեպքում զգալիորեն փոխվում է նաև բուսականության տեսակային կազմը:

Արոտավայրերը միշտ բարվոք վիճակում պահելու և վաղ գարնանային արածեցման ազդեցությունը վերացնելու նպատակով անհրաժեշտ է կիրառել արոտաշրջանառություն՝ արոտների հերթափոխային (զագոնային) օգտագործմամբ:

Հայաստանի տափաստանային բուսականությունը մյուս տիպերի համեմատությամբ, ամենից ավելի է տուժել անթրոպոգեն գործոններից: Տափաստանները մեր գյուղատնտեսության ոսկե ֆոնդն են, սակայն դրանց տարածությունները տարեցտարի կրճատվում են, քանի որ վերածվում են մշակովի հողերի:

Հանրապետությունում ամասնապահության բուռն զարգացման ներկա փուլում ալայյան մարզագետիկների արդյունավետ օգտագործման ու պահպանության հարցը խիստ արդիական է:

Ալայյան բուսածածկերի անկանոն արածեցումը բացասաբար է անդրադառնում բուսազանգվածի որակի և քանակի վրա: Առավել օգտակար բուսատեսակների քանակը տարեցտարի պակասում է՝ իր տեղը զիջելով փշոտ, թունավոր և ցածրարժեք բույսերին՝ տատասկներին, հրանունկներին, ոջլախոտին, գայլաթաթին և այլն:

Հայաստանի լեռնային մարզագետիկների տարածքում էրոզիոն պրոցեսների բուռն զարգացման հիմնական պատճառներից մեկը թեք լանջերում գտնվող շուրջ 60 հազար հեկտար բնական արոտավայրերի հերկումն էր, որի հետևանքով քայքայվեց հողը հուսալի կերպով լվացումից պահպանող բազմադարյան ճնածածկույթը:

Տարբեր չափով էրոզացված արոտավայրերում բուսածածկի խտությունը բարձրացնող և հողի լվացումը կանխող ամենաարդյունավետ միջոցառումներն են՝ արածեցման արգելումը (մարզագետիկներին հանգիստ տալու համար), պարարտացման միջոցով մարզագետիկների սննդային ռեժիմի բարելավումը, պայքարը մոլախոտային բուսականության դեմ, հանդամիջյան ճանապարհների բարեկարգումը, ջրարբիացման ցանցի բարելավումը, խոտախառնուրդների ցանքը և այլն:

Ինչպես ցույց են տվել ուսումնասիրությունները, կերային տարածությունների պահպանման լավագույն միջոցը ռացիոնալ խոտհունձն է և անասունների արդյունավետ արածեցումը: Հարկավոր է անասուններին արածեցնել միայն մեկ անգամ, որից հետո թողնել, որ արոտների խոտածածկը վերականգնվի: Որոշ ժամանակ անց (շուրջ 20 օր հետո) կարելի կլինի արածեցնել երկրորդ անգամ, ապա նույն կարգով՝ երրորդ անգամ և այլն: Հաջորդական արածեցման այսպիսի համակարգում պետք է կիրառել, այսպես կոչված, բաժնային արածեցումը, այսինքն՝ ամեն օր արոտամասում որոշ բաժին առանձնացնել անասուններին բավարար չափով կերակրելու համար:

Խոտհարքերն ամեն տարի միևնույն ժամկետներում հնձելու պատճառով հաճախ արժեքավոր խոտաբույսերը շարքից դուրս են գալիս, և նրանց տեղը զրավում են ցածրարժեք մոլախոտերը, որոնք տարեցտարի իջեցնում են խոտհարքերի արտադրողականությունը և վատացնում նրանց արժեքը: Այդ բացասական երևույթի դեմ պայքարելու նպատակով անհրաժեշտ է ամենուրեք իրագործել խոտհարքաշրջանառություն՝ խոտհարքերն օգտագործելով

ըստ տարիների, առանձին տեղամասերով և տարբեր ռեժիմներով: Որոշ, դեռևս վերջնականապես չարքից դուրս չեկած արոտավայրերում խիստ տորոված բուսածածկը վերականգնելու համար անհրաժեշտ է 2-ից մինչև 5 տարի արգելել անասունների արածեցումը:

Համալիր միջոցառումների շնորհիվ (պարարտացում, ենթացանք և այլն), խոտի բերքի բարձրացման հետ միասին բարելավվում է նաև խոտածածկույթի բուսաբանական և քիմիական կազմը, բարձրանում է խոտի սննդարժեքը, պակասում են ցածրարժեք, մոլախոտային բույսերը, արոտավայրերի մերկացած տարածությունները ծածկվում են բուսականությամբ, և երկրաձգվում է արոտային շրջանը:

Ալպյան արոտների գերեռնվածությունն իջեցնում է բույսերի ոչ միայն որակական արժեքը, այլև քանակական ցուցանիշները:

Ճահճային բուսականությունը մեր հանրապետությունում լանդշաֆտային բնույթ չի կրում, այլ փոքրիկ զանգվածներով հանդիպում է բոլոր գոտիներում, հատկապես գետերի ու լճերի մերձափնյա մասերում, ծորերում ու գրունտային ջրերով հարուստ լեռնային ու ցածրադիր հարթություններում՝ զբաղեցնելով 20 հազար հեկտար տարածություն: Հանրապետության ճահիճներն աչքի են ընկնում բուսական խմբավորումների մեծ բազմազանությամբ: Այստեղ հայտնաբերված են 417 ջրաճահճային բույսեր, որոնցից լայնորեն տարածված են բոլխերը (40 տեսակ), որձախոտերը, կնյունները, ճլախոտերը, ապուզանը, կիզախոտը, եղեգը և այլն: Դրանց թվում կան մի շարք օգտակար բույսեր. դեղատու (խնկեղեգ, տուլտ, կարապածաղիկ, քաղցրարմատ), կերային (որդանախոտ, դաշտավուկ, սեզ), եթերայուղատու (դաղձ, խորդենի), դաբաղանյութեր պարունակող (թրթնջուկ, ոսկեծաղիկ, արևքուրիկ), ներկատու, ուտելի և այլն: Հայաստանի լեռնային շրջաններում գտնվող ճահիճները բացի բուսական հումքից նաև բարձրորակ տորֆի հսկայական պաշարներ են պարունակում:

Այսպես, օրինակ, մեր հանրապետությունում հանդիպում են շուրջ 10 մեծ ու փոքր տորֆային զանգվածներ ծովի մակերևույթից 1400-2800 մետր բարձրության վրա: Միայն Վարդենիսի շրջանի «Գիլի» տորֆային զանգվածը ընդգրկում է 1500 հեկտար տարածություն: Տորֆաշերտի հաստությունն այստեղ հաճախ կազմում է մույնիսկ 6-8 մ:

Բուսական աշխարհի արտակարգ խայտաբղետությունը արգասիք է երկրակեղևի բարդ կառուցվածքի, կլիմայի, հողի բազմազանության, ռելիեֆի խիստ տատանումների և, որ ամենակարևորն է, ֆլորագենետիկական տեսակետից նպաստավոր աշխարհագրական դիրքի:

Սակայն այս կամ այն երկրի բուսական աշխարհի հարստության չափանիշը ոչ միայն բուսական համակեցությունների բնական բազմազանությունն է, այլև բուսատեսակների կամ ֆլորայի կազմը: Պետք է նշել, որ այս հատկանիշներով ևս Հայաստանն աչքի է ընկնում: Ներկայումս համարապետությունում հայտնաբերված է բարձրակարգ բույսերի 200 ընտանիք և ավելի քան 3200 տեսակ: Ծաղկավոր բույսերին չեն զիջում մաս սպորավոր բույսերը՝ մամուռները, քարաքոսները, ջրիմուռները և սնկերը, որոնց ճշգրիտ քանակը դեռևս պարզված չէ:

Գոյություն ունեն բուսականության պոտենցիալ հարստությունը բնորոշող այլ ցուցանիշներ ևս: Դա բուսաաշխարհագրական տեսակետից մեծ արժեք ներկայացնող բուսատեսակների՝ ռելիկտների և էնդեմիկների առկայությունն է: Հայաստանն աչքի է ընկնում ֆլորայի ինքնատիպության այս առանձնահատկությամբ ևս: Նշենք, որ Հայաստանում գիտության համար առաջին անգամ նկարագրվել է 400 տեսակ, որոնցից 225-ը տարբեր ժամանակներում հայտնաբերվել են հարևան երկրներում՝ Ադրբեջանում, Վրաստանում, Թուրքիայում և Իրանում: Մնացած 175-ը մեր բնաշխարհի մենաշնորհն է, այսինքն հանդիպում են միայն Հայաստանում և օտար են երկրագնդի մնացած բոլոր շրջանների համար:

Հայաստանի առավել մեծ հետաքրքրություն ներկայացնող էնդեմներից հիշատակության արժանի են մուռը, Թամաշյանի օշանը, Թախտաշյանի կաթնուկը, Տիգրանի թանթրվենին, Մաղաքյանի Ստելերիան, Տուրնեֆորի գունդելիան: Ռելիկտներից՝ մրտավարդը, պարիլյակը, արջատխլենին, ունաբին, կենին, սպիտակ և դեղին ջրաշուշանները և այլ բույսեր:

Ինչպես էնդեմները, ռելիկտները և ունեն շատ սահմանափակ տարածում, էկոլոգիապես դժվար հարմարվող են և մարդու չնտածված գործունեության ընթացքում արագ ոչնչանում են: Դրանք բնությունից ժառանգած անզնահատելի գանձեր են, որոնց պահպանությունը կարևորագույն խնդիրներից մեկն է: Մարդկությանն առանձնապես մեծ ծառայություն կարող են մատուցել կուլտուրական բույսերի վայրի ցեղակիցները՝ վայրի ցորենը, գարին, աշորան, ծակնդեղը, ոլոռը, սիսեռը, կորնգանը, առվույտը, սոխը, վուշը, խնձորենին, տանձենին, ընկուզենին: Վերջին ժամանակներս Մեղրու շրջանում հայտնաբերվել է մաս վայրի ծմերուկ: Կուլտուրական բույսերի վայրի ցեղակիցները բարձր բերքատու, ցրտադիմացկուն, երաշտադիմացկուն սելեկցիոն սորտեր ստանալու համար անփոխարինելի ծնողական ձևեր կարող են լինել:

Հայաստանի Հանրապետության տնտեսության զարգացումն անբախտելիորեն կապված է նաև բուսական ռեսուրսների լայն ու նպատակասլաց օգտագործման հետ:

Հայաստանի ֆլորան և բուսականությունն անասնաբուծական, դեղագործական, սննդի, ներկանյութերի, եթերայուղերի, վիտամինների, համեմունքների և բազմաթիվ այլ օգտակար նյութերի ստացման անսպառ շտեմարան է: Սակայն միջոցների արտադրությամբ չի սպառվում բուսական աշխարհի բնական պոտենցիալը: Այն օժտված է սանիտարահիգիենիկ, ջրակարգավորիչ և հակաէրոզիոն հատկանիշներով: Բուսականության պարզևած գեղագիտական անգնահատելի արժեքը չի գիջում նրա տված բազմաթիվ բարիքներին:

Սակայն պետք է նշել, որ հանրապետության բուսականության հարուստ գենոֆոնդի արդի վիճակն անհանգստացնում է բուսաբաններին: Հայաստանում թերևս միայն ծառերի ու թփերի պահպանությունն է շատ թե քիչ ապահովված, որը պայմանավորված է հիմնականում անտառային տիպի արգելոցների և արգելավայրերի առկայությամբ:

Արդյունաբերության և տեխնիկայի զարգացումն անուղղակի վնասներ է հասցնում կենդանի բնությանը: Այդ պրորբւնը ներկայումս մտահոգում է ողջ աշխարհի առաջադեն հասարակությանը: Բնությանը հասցված նման վնասներն անխուսափելի են նաև Հայաստանի նման փոքր երկրի համար, որտեղ ամնախադեպ մասշտաբի շինարարական աշխատանքներ են կատարվում, և արդյունաբերական ձեռնարկությունները, բնակելի շենքերն ու ջրամբարներն անընդիատ ավելանում են: Ընդարձակելով ցանքատարածությունները, մարդը անխուսափելիորեն ոչնչացնում է կուսական բնության նորանոր հատվածներ՝ ճահիճներ, մարգագետիններ, տափաստաններ, անապատներ և այնտեղ դարեր ի վեր բնակվող բույսերն ու կենդանիները:

Ներկայումս աշխարհի բոլոր առաջավոր երկրներում ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի նախաձեռնությամբ կազմվում են հազվագյուտ և անհետացող բույսերի ցուցակներ, «Կարմիր գիրք», որոնք անհանգստության և օգնության շեփոր են տալու: Նախկինում ոչնչացված կամ բնաջնջման եզրին գտնվող վայրի բույսերի համար: ՀՀ ԳԱԱ բուսաբանության ինստիտուտի աշխատակիցների ջանքերով կազմվել է նաև Հայաստանի հազվագյուտ և անհետացող բույսերի ցուցակը: Այն ընդգրկում է շուրջ 400 տեսակ, որը կազմում է Հայաստանի ֆլորայի մոտ 12 տոկոսը: «Կարմիր գրքում» ընդգրկված բոլոր բույսերն էլ շատ սահմանափակ տարածում ունեն՝ մեկ-երկու կամ հազվադեպ երեք բնակատեղի: Բավական է մարդու կողմից ևս անգզույշ միջամտություն (թեք լանջերն ի վար նոր ջրամ-

բարի կառուցում, գազամուղի անցկացում կամ պայթեցում և այլն), որպեսզի բնաջնջվեն այդ բույսերի վերջին հանգրվանները, ապաստանները: Հայաստանում արդեն կան երկու տասնյակի հասնող ոչնչացված տեսակներ, այդ թվում՝ խնկաբույսը, ելաբույսը, տետրադիքլիսը, աղասեր թրաշուշանը, դեղին ջրաշուշանը, աղասեր աստղածաղիկը և այլն:

Տխուր իրողություն է, բայց փաստ է, որ Հայաստանի բուսական աշխարհի կորուստները չեն սահմանափակվում միայն առանձին բուսատեսակներով: Մասնայական բնույթ են կրում նաև բուսական համակեցությունների (ասոցիացիաների և ֆորմացիաների) ոչնչացումը: Դեռ ավելին, բնաջնջման եզրին են կանգնած անապատային, կիսաանապատային, տափաստանային և ճահճային բուսականության տիպերը, որոնք ընդգրկում են Հայաստանի ֆլորայի մոտ 25 տոկոսը:

Տասնյակ միլիոնավոր տարիների ընթացքում ստեղծված արժեքավոր բուսատեսակները և դրանցով կազմված համակեցությունները մարդու անխոհեմ գործունեության զոհեր չպետք է դառնան: Ֆլորայի և բուսականության հազվագյուտ էլեմենտների պահպանության կոմպլեքս միջոցառումների մշակումը և իրագործումն անհետաձգելի խնդիր է մեր հանրապետության համար:

Բնական է, որ հազվագյուտ և անհետացող բուսական համակեցությունների պահպանման «Կարմիր գիրք» ստեղծելու մտահղացումը ԱՊՀ-ում ծագել է հենց մեզ մոտ՝ Հայաստանում: Մեր հանրապետությունում առանձնացված են բուսական համակեցությունների շուրջ 36 ոչ խոշոր հատվածներ, որոնք հույժ պահպանության կարիք ունեն: Դրանք անապատների, կիսաանապատների, ճահիճների, չոր և խոնավ տափաստանների, մարգագետնատափաստանների, ալպյան և ենթալպյան մարգագետինների, անտառների և քարաժայռային բուսականության նմուշներ են, որոնք բուսաաշխարհագրական բացառիկ նշանակություն ունեն, իրենց մեջ ընդգրկում են Հայաստանի ֆլորայի կեսից ավելին՝ բնորոշելով մեր հանրապետության բուսական աշխարհի ուրույն դեմքը:

Հազվագյուտ և անհետացող բուսական համակեցությունների էտալոնային հատվածների առանձնացումն ու պահպանումը չի կարող բացասաբար անդրադառնալ հանրապետության հողային հաշվեկշռի վրա, քանի որ վերջիններիս զբաղեցրած տարածությունը չի գերազանցում Հայաստանի ընդհանուր տարածքի 3 տոկոսը:

Բնական բուսականության հատվածների պահպանումը, անհայտ բույսերի համեմատությամբ ունի մի շարք առավելություններ: Հանրահայտ է, որ էն-

դեմ և ռելիկտ բույսերի մեծ մասը դժվար են կլիմայավարժեցվում և իրենց բնականտեղից բուսաբանական այգի կամ մեկ այլ տեղ տեղափոխելիս ոչնչանում են: Շատ բուսական համակեցությունների առկայությամբ է պայմանավորված այս կամ այն միջատի կամ կենդանու գոյությունը:

Բավական է ոչնչացնել որդան կարմիրի բնակության բուսուտները, և կոչնչանան Արարատյան դաշտավայրի այդ միջատի գաղութները: Գիլի լճի ջրաճահճային բուսականության ոչնչացմամբ մեր հանրապետության տարածքից անհետացան ավելի քան 30 տեսակի ջրլող թռչուններ:

Ներկայումս Հայկական լեռնաշխարհի հազվագյուտ և անհետացող բուսատեսակների և բուսական համակեցությունների պահպանումն իրագործվում է երեք արգելոցների, շուրջ 15 արգելավայրերի և «Սևան» ազգային պարկի միջոցով:

Պետք է նշել, որ մեր արգելոցներում բուսականության պահպանության գործը վատ հիմքերի վրա է դրված: Ամենուրեք խախտվում է պետականորեն սահմանված հազվագյուտ բույսերի և բուսական համակեցությունների պահպանության ռեժիմը: Մեր արգելոցներում անարգել գործում են անասնապահական ֆերմաները, կատարվում է խոտհում և օգտակար բույսերի չնորմավորված հավաք:

Բանալի բառեր – Ֆլորա, բուսական ծածկոց, էրոզիա, բուսական համակեցություններ

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Հայրապետյան Է. Մ., Ավագյան Մ. Պ.**, Օպտիմալ կառուցվածքով ագրոլանդշաֆտների ստեղծման հիմնահարցերը Սևանի ավազանում // Երևան, 4-րդ գիտ. կոնֆերանսի նյութեր, «Երկրագործության արդի հիմնախնդիրները», Երևան, 2001
2. **Երոյան Ռ.Հ., Ավագյան Վ. Ա., Քոչինյան Հ. Գ.**, «Գյուղատնտեսությունը և էկոլոգիան», Վանաձոր, 1999
3. **Арустамов Э. А. и др.**, Экологические основы природопользования, Москва, 2001
4. **Банников А. Г. и др.**, Основы экологии и охрана окружающей среды. М., Колос, 1999
5. **Рамад Ф.**, Основы природной экологии, Л., Гидрометиздат., 1989
6. **Реймерс Н. Ф.**, Природопользование, М., Мысль, 1990
7. **Соколов М. С.**, Экологизация защиты растений, Пушино, ОНТИ, 1994

8. Казарян В. О., Арутюнян Л. В., Хуршудян Л. А., Григирян А. А., Басегян А. М., Научные основы облесения, озеленения Армянской ССР. Ереван: Изд. АН Арм. ССР. 1974.
9. Калашников А. Ф., Полезащитные лесные полосы. В. кн.: Справочник агролесомелиоратора. М.: Лесная промышленность. 1971.

ОСОБЕННОСТИ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ РАСТИТЕЛЬНОГО ПОКРОВА И ПУТИ ИХ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПЬЛЗОВАНИЯ И СОХРАНЕНИЯ НА ТЕРИТОРИИ РА

М. П. АВАГЯН

*Доктор сельскохозяйственных наук,
декан факультета естественных наук ГГУ*

Развитие агропромышленности наносит вред живой природе. В нашей республике, вред нанесенный природе, является неизбежным явлением. Человек уничтожает новые действенные природные ресурсы - болота, луга, степи, где испокон веков обитали животные и была растительность. Задачи охраны растительного мира требуют, в первую очередь, не нарушать биологический баланс природы и взять под защиту всю биологическую разновидность.

WAYS OF EFFICIENT USE AND PRESERVATION, DISTRIBUTION PECULIARITIES OF VEGITATIVE COVER IN THE TERRITORY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

M. P. AVAGYAN

*Doctor of agricultural sciences,
Dean of Faculty of Natural Science*

The development of industry directly damages nature. Damages caused to the nature are inevitable for our republic as well. Human beings inevitably destroy the new sections of pristine nature such as: marshes, meadows, prairies, plants and animals living there for centuries.

The preservation issues of flora first of all require not to violate biological balance preserving the whole biodiversity.